

Historisk innføring i hermeneutikk som metode og tolkningslære

BOKOMTALE: Professor i filosofi og kulturvitenskap, Nils Gilje, har skrevet en metodebok uten oppskrifter. Det er uvanlig, men desto bedre.

Av Marit Haldar, professor i sosiologi ved OsloMet.

I dag er det få som har et forhold til hermeneutikk annet enn som en utvendig tolkningsteknikk, en oppskrift. Boka til Gilje er ikke metodisk, men metodologisk. Og han skriver ikke bare *om* hermeneutisk metode, han *gjør* hermeneutisk metode. Slik er den en optimal form for lærebok – en bok å lære av. Gilje gjør det vi alle strever etter å få til. Han oppfyller det pedagogiske kravet som best uttrykkes på engelsk: «Show, don't tell»! Han har skrevet fram den hermeneutiske tenkningens historie.

Gilje viser hvordan enkelttenkere er deler av større tanketradisjoner. Han setter tenkere i sammenheng som, så vidt jeg vet, ikke har vært koblet sammen før, mellom samme bokpermer. Han setter filosofi og sosiologi i forbindelse med hverandre på en tankevekkende måte: Her blir [Max Webers](#) forstående sosiologi og Anthony Giddens strukturasjonsteori gjort til hermeneutikk og satt i forbindelse med filosofiens hermeneutikk via blant annet [Spinoza](#) og [Hans-Georg Gadamer](#). Vi får også lære om Herder og Schleiermacher som allerede på 1700-tallet reflekterer over metodologisk relativisme, historisme og oversettelsesarbeid. Samt Dilthey som på 1800-tallet utvikler begrepet om det situerte subjekt. Men før dette viser Gilje til det hermeneutiske gjennombrudd i nyere tid og knytter det til Martin Luthers reformasjon. Dette er en bredt anlagt, introduserende bok som inviterer oss til å tenke grundigere og til å tenke hermeneutisk på nye måter.

Gilje insisterer på at dette ikke er en filosofisk bok om hermeneutikk. Han *viser* stegvis hvordan man må gå fram i tolkinger, fram og tilbake, fra helhet til del til helhet. Det er en praktisk anvendelig bok, og Gilje skriver prisverdig klart, enkelt og tydelig om vanskelige spørsmål. Jeg kjenner bare et knippe andre i Norge som får til dette. Slik jeg ser det, viser Gilje et stort mulighetsrom for tenkning, han inviterer til tenkning, og han byr på tenkning. Eksemplarisk.

Om å forstå

Boka har fått meg til å reflektere mer grundig enn før over selve aktiviteten «å forstå». Jeg har kommet fram til at forståelse blir aktuelt når jeg ikke forstår. Det vi allerede forstår eller tror vi forstår, krever ikke forståelse. Her snakker jeg om forståelse som aktivitet. Å lese Giljes bok gir steg for steg mer mening i å tenke forståelse som aktivitet, ikke forståelse som noe vi *har*, slik vi ofte snakker om den. Hermeneutikk er forståelsesaktivitet. Jeg har en kollega jeg liker godt ikke å forstå sammen med. Vi forstår ikke hverandre, eller vi forstår ikke hva den andre ikke forstår. «Det er som om vi ikke har lest samme bok», sa han til meg en gang. Jeg ble litt lei meg og oppgitt den gangen. Boka til Gilje har fått meg til å innse at det er i slike tilfeller arbeidet med å forstå setter i gang.

Gilje trekker frem Spinozas «barmhjertige tolkning», at man skal tolke andre slik man selv ønsker å bli tolket. Vi trenger mer barmhjertig tolkning i verden, ikke minst i akademien. Når vi opplever forskere eller teoretikere som gjør sine motstandere til stråmenn og later som de ikke forstår dem, blir vi vitne til et slags offentlig posørspill som egentlig er ganske kjedelig og banalt. Den enkleste måten å virke intelligent på er ved kritikk, den vanskeligste er ved forståelse. Mon tro om dialogen mellom [Jacques Derrida](#) og Gadamer i Paris i 1981, hvor de snakket systematisk forbi hverandre, var et slikt offentlig spill? (s. 150)

Når vi misforstår eller med vilje ikke forstår, har vi egentlig forstått. Det går ikke an ikke å ha forstått det man med vilje misforstår. Bevisst misforståelse bygger på forståelse. Misforståelse nærer seg på forståelse. Var det dette vi var vitne til da [Jon Elster](#) (2006) kritiserte at [Julia Kristeva](#) mottok Holbergprisen i 2004 og kalte forskningen hennes for tull? Jeg tror akademien er tjent med at vi strekker oss mot hverandre og forsøker å forstå hverandre mer og bedre. Deretter kan vi være uenige. Giljes hermeneutiske metode er et prisverdig forsøk på dette.

LES OGSÅ: [Hermeneutikk: Forståelse som filosofisk problem](#) • [Røff Guide: Paul Ricoeur](#)

Om forforståelse

Det er en dyp og viktig innsikt at vi ikke kan forstå noe uten forforståelse – at vi i alle livets situasjoner handler utfra forventningshorisonter (s. 23). Men faren med forventningshorisonter og forforståelse kan oppstå om man mener den gir sikker viten. Dette får Gilje fram med sitt eksempel fra 1600-tallet, da hollandske biologer tok i bruk mikroskopet og ville teste den aristoteliske teorien om at det er små usynlige barn i mannens sæd. Etter gransking av sæd i mikroskopet, konkluderte biologene med at de kunne observere mikroskopiske mennesker i den (s. 24). Jeg lurer imidlertid på om han gjør det for lett for oss ved å bruke eksempler fra 1600-tallet, da forforståelsen på den tiden er så fordelaktig fremmedgjort for oss. Hva ser vi i sæden om vi bruker mikroskop i dag? Ikke har jeg mikroskop, og lite kan jeg om biologi, men jeg mener at vår forforståelse og forventningshorisont gjør at vi ser svømmedyktige celler, celler med haler, noen brukne – de sædcellene er ikke så svømmedyktige. Om man tar cellene ut av sæden, kan man se kromosomer og kanskje DNA-er, men da vil sædcellen dø. Det kan være at man om 200 år kan bruke hva vi ser i sæden, som et humoristisk eksempel. Det er imidlertid det fremmedgjørende eksemplet med de små menneskene i sæden fra 1600-tallet, som kan få oss på sporet av tattforgittheter i vår tid.

Jeg skal forsøke meg på et dristigere eksempel som befinner seg nærmere min egen forskning og dens forventningshorisont. I dagens Norge og i flere andre land snakker vi om å være «født i feil kropp». Når leger og annet helsepersonell, og ikke minst de som søker hjelp for sin lidelse, bruker dette uttrykket, kan vi spørre: Med hvilken forventningshorisont er det de ser denne identiteten som befinner seg i feil kropp? Kjønn hos mennesker er komplisert. Det er sannsynligvis ikke et bestemt sted i kroppen det rene kjønn sitter. Er det heller en kjønnsplanikk i samfunnet? spør Agnes Bolsø i «Sommer i P2» i år. Behandler vi strukturelle problemer i terapirommet eller med kirurgiskniv på operasjonssalen?

Det kan i en gitt historisk tid være rasjonelt å tro på noe som seinere viser seg å være feilaktig, skriver Gilje (s. 83). Og kanskje er det rasjonelt å operere kropp i dag, slik det var rasjonelt av leger på 1900-tallet å operere kvinner i livmoren eller spalte hjernen deres for å kurere hystera? Legene gjorde sikkert sitt beste, da som nå. Dette er heftige saker, men ved hjelp av Giljes bok og hermeneutisk forståelse kan vi være bedre i stand til å unngå det begrepshistorikeren [Quentin Skinner](#) kaller anakronistiske mistak (s. 184-188). Anakronistisk mistak går ut på at fortolkeren ikke tar hensyn til hvordan en aktør, en tekst eller en hendelse inngår i en historisk kontekst som kan være radikalt annerledes enn fortolkerens egen. Skinner fører meg til den siste delen i Giljes tenkning som jeg vil ta opp, og som synes å være intensjonen med boka. Og det er nettopp *intensjon*.

Om intensjon

Slik jeg leser Gilje, insisterer han på at hermeneutikk forutsetter intensjonalitet. Han skriver om det mange steder, og han viser til flere teoretikere som insisterer på forfatterens eller tenkerens intensjon eller intensjonelle handling. Gilje skriver at Clifford Geertz «thick descriptions» ikke kan gjøres uten et «fyldig» intensjonalt språk, at tykke beskrivelser innebærer å finne fram til aktørenes motiver og intensjoner (s. 218, 220). Beskrivelser uten intensjoner er altså tynne beskrivelser. Gilje, slik jeg leser ham, sier seg dessuten enig med Skinner, når han påpeker at «det er alltid historiske individer som utvikler, kritiserer og endrer ideer og teorier. Ideer og teorier utvikler seg ikke som planter og organismer» (s. 189).

Det er ikke vanskelig å være enig dette, når det formuleres slik. Men Skinners kollega John Grevill Agard Pocock, som Gilje også skriver om, hevder noe litt annet, som ligger tettere opp til min egen forståelse. Pocock hevder at det språket som er tilgjengelig for en forfatter, gir ham de intensjonene han kan ha og de redskapene han trenger for å uttrykke seg, noe Gilje også stiller seg bak. (s. 197). Gilje skriver videre om hvordan Pocock insisterer på at politikere må ta i bruk et politisk vokabular bestående av ord og uttrykk som former ulike «ideklynger». Disse ideklyngene gjør det kun mulig for aktørene å se verden på bestemte måter (s. 198). Dette minner om en annen begrepshistoriker, [Reinhardt Koselleck](#), som var i stadig diskusjon med Skinner om nytten av en annen begrepshistorisk tilnærming. Koselleck har som Pocock en mer strukturalistisk tilnærming. Han hevder at kollektive erfaringer nedfeller seg i begreper, og at ulike tiders forståelseshorisonter kan etterspores i begreper. Skinner ser aktøren som en mer autonom skikkelse som står utenfor språket og kan forsyne seg fritt av det for å få gjennomført sine intensjoner og framført sin tenkning. Koselleck ser det altså som vi er mer prisgitt et allerede historisert, ladet språk, fylt av mening som enkeltaktører ikke rår over eller kan endre alene.

Karl Ove Knausgård skriver godt om slik forståelse i sin takketale da han mottok Svenska Akademiens nordiske pris i 2019:

Det å skrive eller snakke er å inngå i et kollektiv, jeg hadde nær sagt enten man vil eller ei. At dette kollektivet er vagt og vanskelig å få grep om, og at vi selv ofte er blinde for det, eller ikke riktig kan få øye på det bak dette store jeg-et vårt, gjør det ikke mindre reelt, bare vanskeligere å snakke om. (...) Språket ligger mellom jeg-et og vi-et, mellom det individuelle og det sosiale. Språket er ikke mitt, det er vårt, det står der og venter på oss når vi blir født, og det forblir i verden når vi forlater den, klar til å bli inntatt av dem som kommer etter oss. Språket har blitt overlevert fra generasjoner til generasjoner fra så langt tilbake at det ikke finnes historie derfra (...) Det bemerkelsesverdige er at denne historiske alderen og denne avstanden helt faller bort i det barnet trer inn i språket. (...) Språket går da fra å være ett ord her og ett ord der til å bli en strøm, en flom, et stryk av ord og begreper og forestillinger. Og alt kommer utenfra – ikke ett av ordene, ikke ett av begrepene, ikke en av forestillingene er deres egne. Likevel er de seg selv, det er det ingen tvil om, det egne skinner alltid like sterk i dem. Jeg er jeg, du er jeg, vi er jeg.

(gjengitt i Klassekampen 27. april 2019.)

Her ville jeg ha lagt til: «Jeg er vi, du er vi, vi er vi».

Man skulle nesten tro at Knausgård hadde lest [Pierre Bourdieu](#), [Jürgen Habermas](#) og ikke minst Anthony Giddens' forsøk på å overskride problemet med forholdet mellom struktur og aktør – kort sagt om det er strukturer som setter rammer for hvordan aktører kan handle eller om det er aktørenes handlinger som skaper struktur? Hvem er den første beveger? Giddens gjør det ved hjelp av sin strukturasjonsteori, som Gilje vier et helt kapittel til, men en ting Gilje ikke skriver så mye om er Giddens ønske om å utfordre, utfylle og gjøre mer kompleks, tenkningen om rasjonell adferd og intensjonell handling. Giddens skiller i sin strukturasjonsteori mellom diskursiv bevissthet, praktisk bevissthet og underbevissthet, og han påpeker at bare den diskursive bevisstheten er en artikulert, begrepsmessig bevissthet om hva vi gjør og hvorfor vi handler som vi gjør. Den kreative, autonome aktøren er ikke fri fra sosiale strukturer, hevder Giddens, men avhengig av å trekke på den. Struktur er både medium for og resultat av handlinger.

Etter å ha lest boken til Nils Gilje, opplever jeg å ha fått en dypere innsikt i Giddens, Bourdieus og Habermas' prosjekt for å overskride aktør-struktur-dikotomiseringen. Og jeg mener de gjør bruk av hermeneutisk metode, uten at de selv erklærer det. I sine forsøk på å skape en syntese mellom aktør og struktur ser de delene i helheten og helheten i delene.

Det jeg strever mest med å forstå med Giljes argument er hans insistering på at hermeneutisk forståelse må begynne med en form for subjektiv intensjon. For meg er den tolkningen av Weber som rendyrker hans metodologiske individualisme og som Gilje slutter seg til, bare hermeneutikk halvveis, like halvveis som metodologisk kollektivism. Den første fortolker kun fra del til helhet, den andre kun fra helhet til del. Synteseforsøkene til Giddens og andre fullfører den hermeneutiske sirkelen. Om vi ikke trekker inn kontekst, forstått som struktur, også i egen tid, kan beskrivelsene bli for tynne. Intensjonsforklaringer er, slik jeg ser det, «tynne beskrivelser». Og ved intensjonsforklaringer, som mye forskning i dag bygger på, kan vi komme til å begå anakronistiske mistak i vår egen samtid.

Jeg lurer på om Giljes forforståelse og forventningshorisont er å se den intensjonale aktør som den første beveger, mens min er å se struktur. Jeg tror vi alle styres av våre tilbøyeligheter når vi formulerer våre spørsmål og hypoteser, eller at vi har ulike erkjennelsesinteresser, som Gilje skriver (s. 227). Kanskje Fernando Pessoa er inne på noe vesentlig når han skriver; «jeg vil ikke si at jeg har oppdaget at en filosofi ikke er annet enn et uttrykk for et temperament. Dette går jeg ut fra at andre har oppdaget. Men jeg oppdaget, til min belæring, at et temperament er en filosofi» (2001: 29). Vi drives kanskje av et temperament og er prisgitt vår forventningshorisont og vår forforståelse, men ved møysommelig og ordentlig hermeneutisk metode kan disse kanskje forflyttes litt. Enige må vi imidlertid ikke bli. Akademia bør befolkes av forskjelligtenkende som aldri slutter å snakke sammen – lure på ting sammen – bryne sin tenkning på hverandres.

MER NILS GILJE: [Heideggers filosofi og den tyske nasjonalsosialismen](#) • [Den fascistiske Hegel](#)

Litteratur

Elster, Jon (2006) *Mye høflighet, lite kvalitet* i Nytt norsk tidsskrift 4/2006

Klassekampen 27. april 2019 «Språket, bildene, litteraturen»

Pessoa, Fernando (2001) *Stoikeren*, Oslo Solum forlag